

УДК 364.2-053.9:2-46(477.87)

Потреби людей похилого віку (на прикладі проекту «Домашня опіка» благодійного фонду «Карітас»)

Руслана Сопко –

викладач кафедри соціології
та соціальної роботи,
Ужгородський національний
університет,
Ужгород, Україна
E-mail: ruslana.sopko@uzhnu.edu.ua

У статті проаналізовано результати дослідження потреб людей похилого віку, котрі є клієнтами проекту «Домашня опіка» благодійного фонду «Карітас» Мукачівської греко-католицької єпархії. Потреби досліджено методом контент-аналізу. Для проведення контент-аналізу розроблено картку оцінювання потреб. Усього опитано 62 клієнти БФ «Карітас» міста Ужгорода впродовж лютого 2016 р. Актуальність дослідження полягає в прискореному процесі старіння населення, де частка людей похилого віку становить третину населення. Тому дослідження потреб цієї категорії виступає важливим завданням, що дасть нам змогу краще зрозуміти проблеми й суперечності старшого покоління. Охарактеризовано поняття потреб, зокрема приділено увагу дослідженню первинних потреб клієнтів. Увагу зосереджено на таких характеристиках респондентів, як сімейний стан, коло спілкування, освіта, соціальний статус, фізичні можливості та ін.

Received: Mart, 2017
1st Revision: April, 2017
Assepted: May, 2017

Ключові слова: потреби, клієнти, люди похилого віку, допомога, догляд.

Sopko Ruslana. Needs of Elderly People (Clients of the Project «Home Care» of the Charity Foundation Caritas). In article results of a research of needs of the elderly people who are clients of the project «Home Care», of the Charity foundation Caritas of Mukachevo Greek and Catholic diocese are analysed. Needs are investigated by the method of content analysis. The card of an assessment of needs are developed for carrying out the content analysis. In total 62 clients of Charity foundation «Caritas» of the city Uzhhorod within February, 2016 have been interviewed. Relevance of a research consists in the accelerated process of aging of the population where the proportion of elderly people makes a third of the population. Therefore the research of requirements of this category, acts as an important task, will help us to understand better problems and contradictions of the senior generation. A concept of needs are characterized, in particular, the attention is paid to a research of primary needs of clients. The attention is concentrated on such characteristics of respondents as marital status, a circle of contacts, education, the social status, physical capacities, etc.

Scientific character of article is directed to a research of needs of clients of the project Caritas that works in the city Uzhhorod, Transcarpathian region. The obtained data of the conducted research confirm need of studying of requirements. Research and taking into account of requirements, considering modern dynamics of aging of the population can become a subject of writing of strategies of development of the State.

It would be expedient to investigate needs of the older generation of all population of our state and to compare realization of these needs and regional policy. It would allow to understand specifics and the purposes of policy, which has to be directed to realization of needs of elderly people and reforming of system of social services. Unfavourable forecasts and tendencies of the Transcarpathian region and the European countries in general, ascertain increase in this category. Therefore state and non-governmental organizations have to cooperate actively to satisfy requirements of categories of the population, that become an object of researches by virtue of available global world problems.

Key words: needs, customers, elderly people, assistance, care.

Сопко Руслана. Потребности людей пожилого возраста (на примере проекта «Домашняя опека» благотворительного фонда «Каритас»). В статье проанализированы результаты исследования потребностей пожилых людей, являющихся клиентами проекта «Домашняя опека» благотворительного фонда «Каритас» Мукачевской греко-католической епархии города Ужгород (всего 62 клиента) в течение февраля 2016 г. Для проведения контент-анализа разработана карточка оценки потребностей. Определяется понятие потребностей, в частности уделяется внимание исследованию первичных потребностей клиентов. Внимание сосредоточивается на таких характеристиках респондентов, как семейное положение, круг общения, образование, социальный статус, физические возможности и др.

Ключевые слова: потребности, клиенты, люди пожилого возраста, помощь, уход.

Постановка наукової проблеми та її значення. Повноцінна життєдіяльність людей похилого віку, як і будь-якої іншої категорії населення, неможлива без надання їм різних видів допомоги та послуг, що відповідають їхнім потребам. У сучасних умовах життя люди похилого віку стикаються з багатьма проблемами, а саме: матеріальними, економічними, побутовими та психологічними, які ставлять їхнє життя на рівень виживання. Ці проблеми виникають тому, що більшість людей похилого віку залишаються самотніми, відчувають труднощі через відсутність підтримки від близьких, стають хворобливими, немічними. Потреби осіб цієї вікової категорії населення є актуальними й потребують невідкладного розв'язання з боку держави, суспільства та оточення людей похилого віку. Вони потребують підтримки, захисту, допомоги й піклування, аби повноцінно функціонувати в суспільстві, не бути ізольованими від нього та не стати тягарем для ближніх. Саме тому актуально науково обґрунтовувати й проводити спеціальні дослідження щодо особливостей потреб людей похилого віку, для того щоб розробляти нові принципи, форми та методи роботи з цією категорією суспільства.

Отже, визначення потреб і можливостей їх реалізації є актуальним напрямом дослідження.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Головною особливістю та характерною ознакою XXI ст. є демографічна ситуація, яка докорінно змінила вікову структура населення більшості країн світу, зокрема України, що характеризується малою кількістю дітей, молоді й високою чисельністю людей похилого віку. Тому вивченням потреб осіб похилого віку займалося багато науковців.

Аналізуючи наукові доробки вчених, ми встановили, що потреби людей похилого віку в спілкуванні розглядали М. В. Єрмолаєва, Г. Крайг, О. В. Хухлаєва. Необхідність дружби, любові, емоційної близькості відзначали В. Д. Альперович, Р. М. Грановська; потреби в самоповазі, самовираженні вивчали І. Г. Малкіна-Пих, Н. С. Пряжников, О. В. Хухлаєва. Творчі потреби й необхідність творчої діяльності виступали предметом дослідження в роботах М. В. Єрмолаєвої, Е. І. Холостової. Потреби людей похилого віку в освіті вивчали О. В. Агапова, Т. М. Кононігіна, Г. С. Сухобська, С. П. Архіпова та ін.

Серед зарубіжних досліджень, що розкривають специфіку потреб окремих індивідів і суспільства в цілому, особливе місце займають праці А. Маслоу (теорії ієрархії потреб), Ф. Герцберга (теорії двох факторів), Д. Мак Клееланда (теорія набутих потреб). Також для розуміння потреб людей похилого віку використовують діяльнісний підхід О. М. Леонтєва [1], який природу потреб пов'язує з їх предметністю; класифікацію потреб М. М. Бережного [2], вихідна посилка якої – види буття людини (біологічне, соціальне й духовне); А. Маслоу, який бачення потреб обґрунтував, виходячи з активної природи людини, здатної впливати на своє життя [3]. Звертаючись до діяльнісного підходу, зокрема до думки А. Н. Леонтєва про те, що діяльність детермінована наявністю мотивів, ми можемо припустити, що мотивом життєдіяльності є сенс життя.

Емпіричну базу нашого дослідження становлять масиви даних опитування клієнтів проекту «Карітас» Мукачівської греко-католицької єпархії (n = 62). Дослідження проводили впродовж лютого – березня 2016 року. Нами розроблено картку первинної оцінки потреб та проаналізовано їх методом контент-аналізу за допомогою програми ОСА.

Мета статті – з'ясувати реальний стан щодо задоволення потреб людей похилого віку, клієнтів БФ «Карітас» Мукачівської греко-католицької єпархії.

Завдання дослідження – визначити соціально-демографічні характеристики респондентів; виявити найбільш актуальні потреби людей похилого віку; з'ясувати основні й допоміжні заходи, які сприятимуть підвищенню можливостей людей похилого віку задовольняти потреби.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проаналізувавши демографічний блок анкет, можна скласти певну картину, що дає уявлення про клієнтів БФ «Карітас-Caritas». Насамперед зазначимо, що статево-вікова структура розподілилася таким чином, що 75,80 % (47) з опитаних – жінки, 24,19 % (15) – чоловіки. Середній вік осіб склав 76 років, «наймолодший» клієнт закладу – 1982 року народження, «найстарший» – 1919-го. Більшість клієнтів закладу – це особи 70–80 років (рис.1).

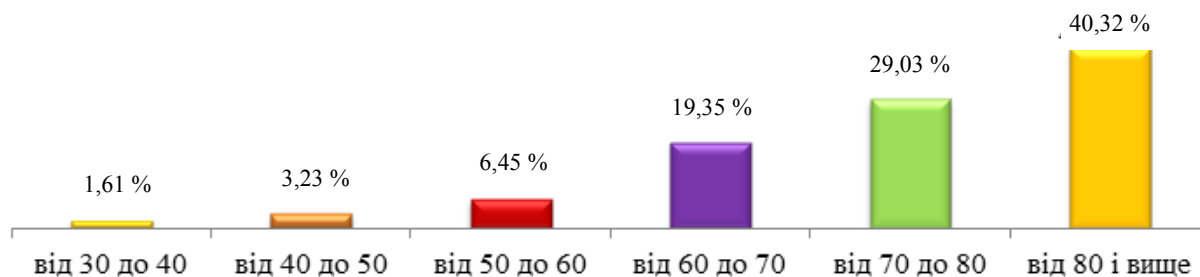

Рис. 1. Віковий розподіл клієнтів БФ «Карітас»

Динаміка статевої структури населення засвідчує стабільну перевагу жінок у його загальній чисельності. У цілому по Закарпатській області впродовж міжпереписного періоду відбулися зміни у статевій структурі. Якщо в 1989 р. на 1000 жінок припадало 934 чоловіки, у 2001 р. – 929, то у 2015 р. – 924. У загальній кількості постійного населення чисельність жінок склала 52,0 %, чоловіків – 48,0 %. Кількісну перевагу чисельності жінок над чоловіками простежено у всіх адміністративних районах. У віковій групі до 42 років переважають чоловіки, а після 42 – жінки.

Кількість клієнтів, котрі перебувають у шлюбі, склала 20,97 % (13 осіб); серед досліджуваних найбільше тих, хто втратив дружину або чоловіка (тобто має статус удівства) – 53,23 % (33 особи); 16,13 % (10) клієнтів закладу вказали, що не мають шлюбних стосунків; у той час як шестеро розірвали подібні зв'язки. Отже, можна стверджувати, що 79,03 % (49 осіб) зі 100 % (62) опитаних не мають постійної підтримки та спілкування в колі родини (на що вказували самі респонденти, відзначаючи періодичність і невелику кількість разів відвідування близькими родичами клієнта; або їхнє місце проживання в іншому місті тощо).

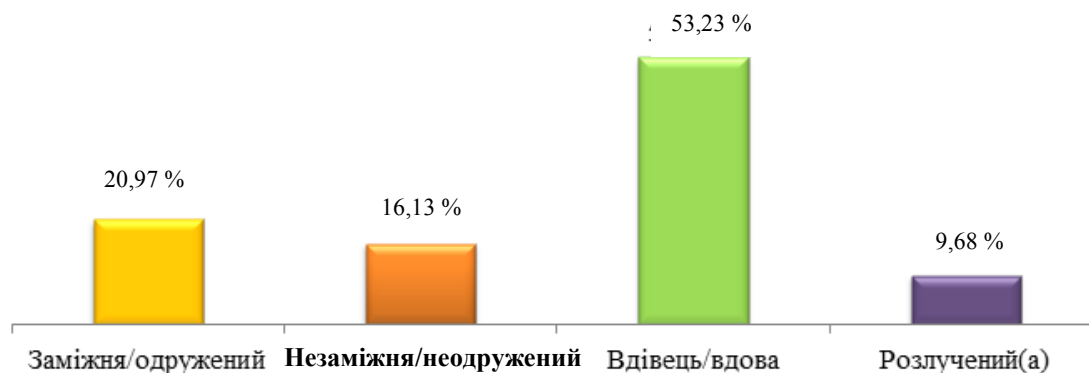

Рис. 2. Сімейний статус клієнтів БФ «Карітас»

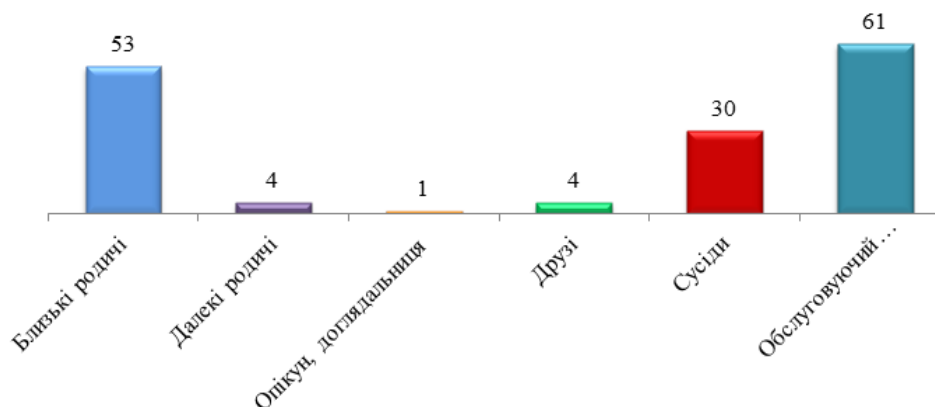

Рис. 3. Коло спілкування клієнтів БФ «Карітас»

Загалом, старші люди більше прагнуть активної взаємодії з членами сім'ї, а усамітнення забезпечує їм особистісну свободу. Сім'я для досліджуваних є опорою. Однак не завжди родина здатна розв'язати їхні проблеми. Нерідко опікуни – це також уже немолоді люди (одне з подружжя) або люди зрілого дорослого віку (діти, онуки). Останніх переслідують власні проблеми, у багатьох – ослаблене здоров'я. Тому інколи люди старшого віку відчувають розчарування через нереалізовані сподівання, що може зруйнувати стосунки в родині [4].

Результати нашого дослідження підкреслюють значення кола спілкування для людей похилого віку. Воно для більшості є «стандартним» і складається в основному з близьких родичів сусідів та обслуговуючого персоналу. Однак, як уже відзначалося, близькі родичі не завжди проживають разом із клієнтом. Треба сказати, що багато респондентів спілкуються із сусідами, але не вважає їх за друзів. Більше того, лише четверо вказали на те, що в їхнє коло спілкування входять друзі чи товаришів, що також характеризує соціальне життя пенсіонерів.

61 респондент відзначив, що йому подобається спілкуватись із жінками (зв'язано на те, що більшість опитаних – це також жінки). Але серед клієнтів поширені вподобання до людей різної статі та статусу, тобто спілкування вже саме по собі є цінністю. Хоча дехто вказує на те, що спілкування з обслуговуючим персоналом не є пріоритетним (адже часто воно не передбачає тісних зв'язків і має поверховий характер). 38 досліджуваних указують на доброзичливе ставлення оточення, у той час як 18 відзначають байдужість до себе.

Найбільш поширеною серед клієнтів виявилася середня та середня спеціальна освіта, що була більш популярною для людей того покоління (післявоєнного часу й радянського періоду). 22,58 % (14) з опитаних отримали вищу освіту та лише 4,84 % (3) не мають ніякої освіти, а троє зазначили, що освіти в них немає.

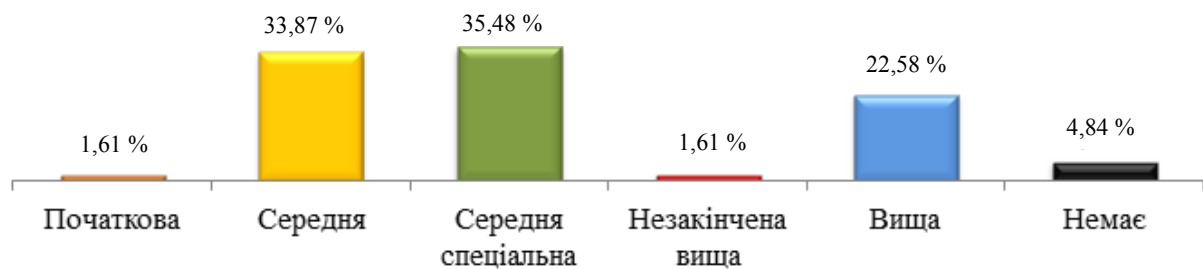

Рис. 4. Освіта клієнтів БФ «Карітас»

Розвиток системи освіти людей літнього віку не є наразі таким перспективним напрямом, як розвиток системи освіти дітей, підлітків, людей дорослого працездатного віку. Проте допомога й підтримка людей літнього віку, яка так потрібна в умовах змін і нестабільного соціуму, розглядається однобічно, переважно в контексті соціальної та психологічної допомоги. Роль освіти в житті літніх людей, яка може виконувати функцію соціального захисту, значно знецінена. Багатий соціальний і професійний досвід літніх людей, їхній творчий потенціал часто залишаються незадіяними. Соціальна активність цієї вікової групи, її знання й досвід, а також здатність до сприйняття нового дають підставу говорити про те, що система освіти для літніх людей має великий потенціал для розвитку, незважаючи на соціально-економічні негаразди сьогодення.

Навчання людей літнього віку є певною мірою засобом розв'язання проблеми «соціального виключення», їх інтеграції в нові соціально-економічні структури за допомогою забезпечення їм рівних можливостей і знань, необхідних для того, щоб посісти гідне місце в сучасному суспільстві.

Як засвідчує аналіз соціально-педагогічної літератури й сучасної практики, потреби людей літнього віку в саморозвитку та освіті, які формуються в сучасному суспільстві, часто не знаходять можливості задоволення; чинна соціальна політика слабо орієнтована на людей літнього віку. Попри те, що відповідно до національної доктрини розвитку освіти в Україні у XXI ст. розвиток неперервної освіти та навчання впродовж життя визначено одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти, прогрес у цій сфері не можна вважати таким, що відповідає сучасним вимогам: не створені умови для соціалізації осіб третього віку, їх участі в суспільно-політичних процесах; процеси становлення, функціонування й розвитку освіти людей літнього віку поки що не мають достатнього наукового осмислення, яке потрібне для їх позиціонування та розвитку; відсутня

система управління освітою людей літнього віку. Усе це вказує на актуальність аналізу особливостей освіти цієї категорії населення, конструювання моделей функціонування системи геронтоосвіти для використання в практичній діяльності.

Система освіти впродовж життя в старіючому суспільстві покликана розширювати весь спектр спроможностей людей літнього віку. Важливою для забезпечення інтеграції осіб старшого віку в суспільне життя, їх адаптації до технологічних інновацій, світоглядних змін тощо є їх участь у навчанні як до, так і після виходу на пенсію. У пізнанні нового – сенс людського життя й одночасно засіб його довготривалості. Існує навіть теорія старіння, яка наполягає на тому, що тривалість життя збільшують конкретні причини – не померати та жити. Неперервна мотивація людей літнього віку в процесі надання їм освітніх послуг дає змогу розкрити перед ними нові грані власної самореалізації й самовизначення, забезпечити адаптацію до сучасних умов життєдіяльності, що запобігає їхньому «соціальному виключенню» [5].

Жоден із респондентів не отримує додаткових надходжень, окрім своєї пенсії, найменша серед котрих складає 1075, а найбільша – 2800 грн. При цьому відзначимо: незважаючи на різні (іноді «перехресні») статуси, серед клієнтів поширені лише два види пенсії: 64,52 % (40 осіб) отримують пенсію за віком, а 35,49 % (22) – за інвалідністю. Але якщо максимум «вікової» пенсії становить 2800 грн, то пенсія за інвалідністю сягає максимальної відмітки лише в 1600 грн.

Так чи інакше, але ніхто з пенсіонерів не має «заробітку» до 3000 грн на місяць, а «середня» пенсія становить близько 1400 грн. Особливо разючими ці цифри виглядають у співвіднесенні зі стажем роботи клієнтів, де середнє значення становить 37 років (найбільший стаж роботи – 58 років, найменший – 18). Наразі більшість опитаних має статус пенсіонера; 36 клієнтів – відзнаку «ветеран праці»; 48,39 % (30) – діти війни; а 43,55 % (27) – інваліди. «Інше» включає низку різних статусів, наприклад «ветеран війни», «учасник бойових дій».

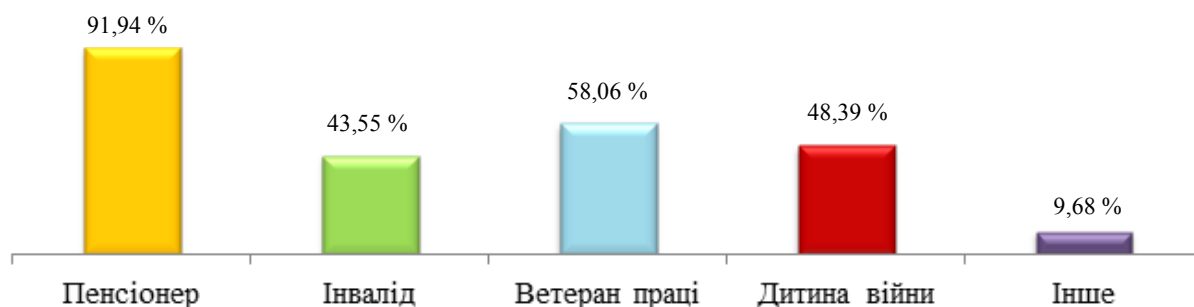

Рис. 5. Офіційний соціальний статус клієнтів БФ «Карітас»

Кожен із клієнтів безкоштовно отримує матеріальну допомогу, миючі засоби, відвідування та домашню опіку від закладу БФ «Карітас-Caritas». Деякі одержують додатково безкоштовно гарячі обіди; інші – додаткові відвідування територіальним центром. Усі респонденти вказують на те, що хотіли б і надалі користуватися послугами БФ «Карітас-Caritas» у вигляді денного догляду на дому.

Половина респондентів (31 особа) мають фізичне здоров'я «без проблем», що дає їм змогу самим себе обслуговувати, доглядати за собою й вести побут. Іншу половину клієнтів «Карітасу» характеризують обмежені можливості, що так чи інакше відбивається на їхньому житті та виконанні повсякденних процедур.

Як бачимо (рис. 6), обмеження в русі збільшується в міру збільшення віку респондентів. Отже, найбільша кількість тих, хто стикається з проблемами пересування й використовує допоміжні засоби, аби виконувати повсякденні справи, – серед клієнтів віком 80 і більше років.

Самостійно пересуватися по дому можуть 54, 84 % (34 респонденти) з опитаних, інші 45,16 % (28) використовують різні прилади (ходунці, ціпки, милиці) або допомогу іншої людини. Незважаючи на чисельність фізичних розладів та їх позначення на житті респондентів, необхідність придбання допоміжних засобів пересування відзначили лише шість респондентів.

24,19 % (15 осіб) з опитаних користуються ванною за допомогою сторонньої допомоги. 11,29 % (7 осіб) не в змозі самотужки скористатися туалетом та одягатися, що також означає необхідність допомоги в повсякденні. Допомога в догляді потрібна 17,74 % (11 особам). 12, 90 % (8 осіб) не можуть самостійно приймати ліки й користуватися телефоном.

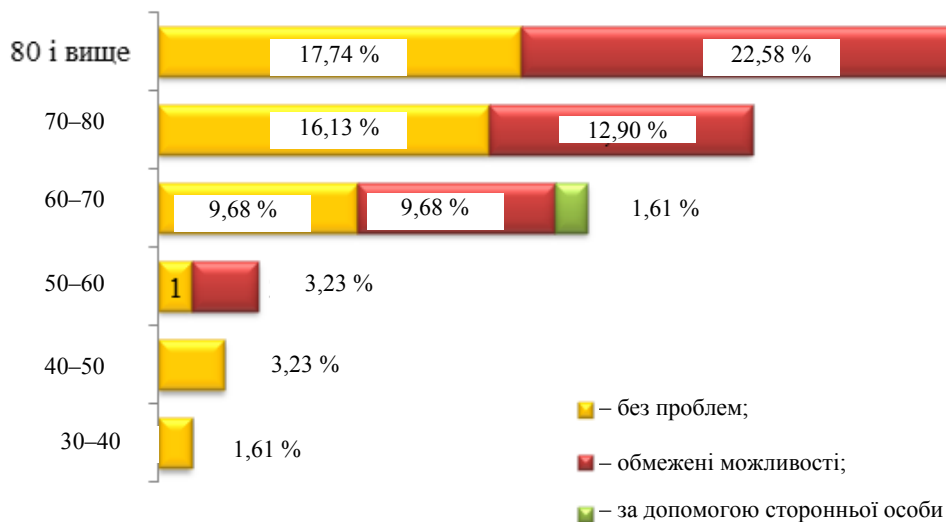

Рис. 6. Фізичні можливості у віковому розподілі клієнтів БФ «Карітас»

Усі респонденти вказують на самостійність у прийомі їжі та майже всі (окрім чотирьох) самі розпоряджаються власними коштами. Хоча потрібно відзначити (рис. 7), що всі досліджувані вказали на допомогу в здійсненні покупок. Найбільше тих людей, які потребують відповідної допомоги, серед респондентів, котрим більше 60 років (і чим більший вік, тим більш численна група людей).

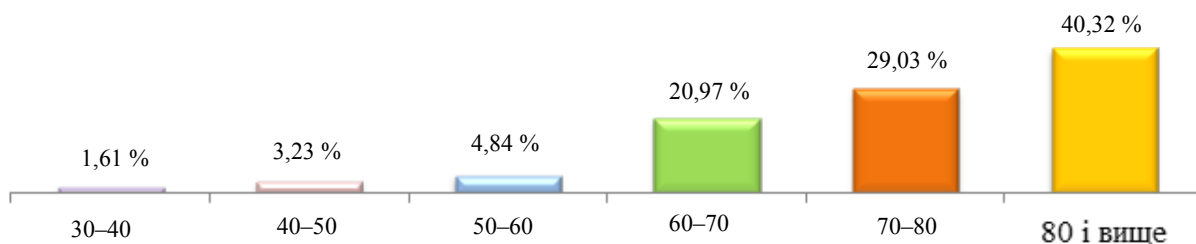

Рис. 7. Необхідність допомоги в здійсненні покупок (віковий розподіл)

53,23 % (33 респонденти) не перуть самостійно свої речі й користуються відповідною послугою «Карітасу» (або ж допомогою членів родини, див. рис. 7). Більшість 66,13 % (41 особа), готують їжу самостійно, у той час як 33,87 % (21 респондент) користується сторонньою допомогою (безкоштовні гарячі обіди, платні послуги, допомога членів сім'ї).

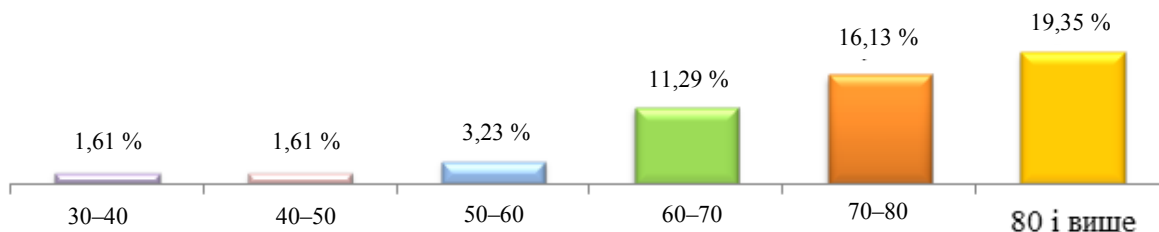

Рис. 8. Необхідність допомоги в пранні речей залежно від віку

Якщо без сторонньої допомоги повсякденну (легку) роботу по дому можуть виконувати 43,55 % (27 осіб); то всі 100 % (62 респонденти) потребують допомоги у виконанні важких домашніх господарських робіт. Також достатньо велика кількість людей (72,58 % (45 респондентів)), котрі не можуть самостійно виносити сміття та користуватися транспортом (69,35 % (43) потрібен супровід).

Отже, як бачимо, найбільші труднощі в респондентів виникають у виконанні господарської роботи (як легкої, так і важкої), здійсненні покупок, під час прання речей, викидання сміття та користування транспортом, тобто майже у всіх сферах, де потрібна фізична сила або ж просто можливістю пересування.

Потрібно враховувати фізичне здоров'я респондентів, які вже зараз мають низку проблем із самопочуттям, адже:

- 1) кожна хвороба має тенденцію прогресувати (що стосується всіх захворювань: опорно-рухового апарату, серцевих, артеріальних та розумових);
- 2) потребують лікування й догляду;
- 3) існує необхідність матеріальної допомоги (грошима/ліками);
- 4) бажана допомога в пошуку спеціалістів, лікарів, консультантів тощо.

Також існують проблеми психологічного характеру, коли респондент (через фізичні вади, матеріальну скруту й т. ін.) перебуває в депресії та, як наслідок, уживає алкоголь або проживає з людиною, котра випиває. Отже, нарівні допомоги з придбання засобів пересування, матеріальної та щоденним доглядом кожному з клієнтів потрібні спілкування з людьми й розвиток власного дозвілля.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищесказане, можна відзначити, що реальний стан задоволення потреб людей похилого віку, клієнтів БФ «Карітас» Мукачівської греко-католицької єпархії, перебуває на високому рівні. Клієнти БФ «Карітас» повністю реалізують потреби первинного рівня (фізіологічні: їжа, сон та ін.), частково – вторинного (духовні й екзистенційні).

Соціально-демографічні характеристики досліджуваних характеризуються віковим діапазоном, де найменшому клієнту – 35 років, а найстаршому – 98. Залежно від вікових характеристик звертаємо увагу на соціальний статус і рівень освіти людей літнього віку. Дані нашого дослідження свідчать, що 4,84 % (три клієнти) не мають освіти взагалі. Сімейний статус респондентів засвідчує той факт, що 53, 23 % (33 особи) мають статус удови (удівця).

Серед найбільш актуальних потреб людей похилого віку – потреба спілкування, допомоги й підтримки, соціальної активності. Не задоволені також потреби освіти й саморозвитку. Матеріальне становище клієнтів перебуває на низькому рівні, що свідчить про невисокі можливості реалізації потреб.

Розглядаючи основні та допоміжні заходи, які сприятимуть підвищенню можливостей людей похилого віку задовольняти потреби, потрібно відзначити послуги, які надає БФ «Карітас». Серед них – прання, миючі засоби, безкоштовні ліки, гарячі обіди, обслуговуючий персонал, що надає послуги згідно з Державним стандартом догляду вдома № 760.

Джерела та література

1. Абрахамсон П. Социальная эксклюзия и бедность / П. Абрахамсон // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 2. – С. 158–166.
2. Васильев О. А. Теоретико-методологічні аспекти диференціації населення за умовами життя / О. А. Васильєв // *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. – Т. 1. – 2010. – № 4. – С. 263–272.
3. Маслоу А. Мотивация и личность [Электронный ресурс] / А. Маслоу ; пер. А. М. Татлыбаевой. – Киев : PSYLIB, 2004. – Режим доступа : <http://psylib.ukrweb.net/books/masla01/index.htm>
4. Порсевн Х. О. Психічні особливості ціннісних орієнтацій людей похилого віку / Х. О. Порсева // *Педагогіка і психологія*. – 2003. – № 3–4. – С. 131–141.
5. Архипова С. П. Роль освіти в інтеграції й участі людей літнього віку в житті суспільства / С. П. Архипова // *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. – № 5 (288). – Ч. I. – 2014. – С. 75–84.

References

1. Abrahamson, P. (2001), Social exclusion and poverty, *Social sciences and modernity*. No. 2, Pp. 158–166.
2. Vasilev, O. A. (2010), Theoretical aspects of population differentiation under the terms of life, *Herald of Khmelnytsky National University / News of the Khmelnytsky National University. Economical sciences*, Vol. 2, No. 4, Pp. 263–272.
3. Maslow, A. (2004), *Motivation and personality*, <http://psylib.ukrweb.net/books/masla01/index.htm>.
4. Porsev, H. A. (2003), Mental characteristics of value orientations elderly, *Pedagogy and Psychology*, No. 3–4, Pp. 131–141.
5. Arkhipova, S.P. (2014), Role of education in the integration and participation of older people in society, *Bulletin LTSNU*, Vol. 1, No. 5, Pp. 75–84.